Tolunay A, **Korkmaz M** , 2003. Kalkınma, Kırsal Kalkınma ve Katılımcılık . II. Ulusal Ormancılık Kongresi , 19-20 Mart 2003, s. 194-204, Ankara.

KALKINMA, KIRSAL KALKINMA VE KATILIMCILIK

DEVELOPMENT, RURAL DEVELOPMENT AND PARTICIPATION

Yrd.Doç.Dr. Ahmet TOLUNAY
Arş.Gör. Mehmet KORKMAZ
SDÜ Orman Fakültesi Doğu Kampüsü 32260 Çünür-ISPARTA

ÖZET

Kalkınma kavramı, tek bir olay veya etkinlik olmamakla birlikte, sosyal değişimin genel bir süreci de değildir. Kırsal ve kentsel tüm toplumlar zaman içerisinde değişime uğrarlar. Bu değişim, toplumun norm ve değerlerini, kurumlarını, üretim yöntemlerini, insan davranışlarını ve kaynak dağıtımının hangi yönde olacağını etkiler. Kırsal toplum insanlarının alışkanlıkları ve uygulamaları statik değildir, devamlı olarak yeni ve farklı şekillerde gelişmektedir.

Kırsal kalkınma, ekonomik ve sosyal amaçları bütünleştiren bir süreçtir. Kırsal kalkınma kırsal toplumların değişimini araştırmalı ve kırsal insanlar için daha iyi ve daha güvenli geçinme imkanlarını sağlamalıdır. Bundan dolayı kırsal kalkınma, problemin tanımlanması ve uygun çözümlerin önerilmesi şeklinde bir analiz sürecidir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kırsal Kalkınma, Katılımcılık

ABSTRACT

The term development does not refer to one single phenomenon or activity nor does it mean a general process of social change, All societies, rural and urban, are changing all the time. This change effects, for example, the society's norms and values, its institutions, its methods of production, the attitudes of its people and the way in which it distributes its source. A rural society people, customs and practices are never static but are continually evolving into new and different forms

Rural development is a process integrated with economic and social objectives, which must seek to transform rural society and provide a better and more secure livelihood for rural people. Rural development, therefore, is a process of analysis, problem identification and the proposal of relevant solutions.

Keywords: Development, Rural Development, Participation

1. Giriş

Geçtiğimiz yıllarda, çeşitli ülkeler üzerinde yapılan araştırmalar, kalkınma düzeyleri olarak ülkelerin; gelişmiş ülkeler *(developed countries)* ve az gelişmiş ülkeler *(underdeveloped*

countries) olarak ayrılabileceğini ortaya koymuştur. Azgelişmiş ülkeler; *ekonomik, demografik, sosyal ve teknolojik* özellikler açısından gelişmiş ülkelere göre geri durumdadır. Az gelişmişlik olgusunun kırılması için, olumsuz olan bu koşulların değiştirilmesi gerekmektedir. Bu değişim ancak, kalkınma çabaları ile sağlanabilmektedir. Kalkınma; bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareket ederek, değişime girmeyi öneren dinamik bir kavram olup, bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişimidir (Oakley ve Garforth, 1985, Geray, 1991).

Kalkınma insanları harekete geçirmek temeline dayandığından *halkın katılımı (people's participation)*, insanların yaşam kalitesi ve yaşam standardının daha iyi bir konuma getirilmesi sürecinde önemli ve gerekli bir araç olmaktadır. Geçmişte, gelişmekte olan bir çok ülkede kalkınma çabalarının oluşum aşamasında, halkın katılımına sembolik olarak yer verilmiştir. Kalkınma uzmanları bunun gerçek bir katılım olmadığını açıkça belirtmişlerdir. Buna rağmen bazı ülkelerin devlet yetkililerinin hala bu tür katılım şekli üzerinde durmaları, bu ülkelerin anti-demokratik ve halkın üzerinde baskı kuran rejimlere sahip olmaları nedeniyle şaşırtıcı olmamaktadır. Oysa, katılımcılık insanların kalkınma amaçlarına doğru harekete geçirilmesinde, kalkınma çalışmalarının sonuçlarından faydalanacak hedef gruplar ile, kalkınma çabasında karar alıcılar olan politikacılar, kalkınmayı formüle eden planlayıcılar ve uygulamaları yapan kamu veya özel görevlilerinin aktif birliktelik ve paylaşım içerisinde olmasını gerektirmektedir. Daha da önemlisi kalkınma çabaları içerisinde halka sorumluluk verilmesini gerektirmektedir. Bu bildiride, kalkınma ve kırsal kalkınma konuları üzerinde durularak, katılımcılık ve kalkınmaya halkın katılımı konuları açıklanmaktadır.

2. Kalkınma

Kalkınma; üretim ve kişi başına ulusal gelirin artırılmasıyla birlikte, ekonomik ve sosyokültürel yapının da değiştirilmesi anlamına gelmektedir (Savaş, 1979). Kalkınma farklı amaçları ve süreçleri içerebilir. Örneğin, *kalkınma*; insanların daha fazla *gelir* elde ederek, yaşam düzeylerinin yükseltilmesi için, bir sosyal sisteme yeni ve modern üretim tekniklerinin sunulmasını gerektirebilir. Geleneksel toplumun, gelişmiş batı uluslarının sahip olduğu toplumsal ve teknolojik yapıya topluca dönüştürülmesi olarak anlaşılabilir. İnsanların ve toplumların kendilerine güvenli bir gelecek kurabilmelerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi olarak düşünülebilir. Bunların yanında kalkınma; insanların ne yapacaklarını, sağlıklı kararlar ile belirledikleri özgür deneyimler olarak da algılanabilir (Oakley ve Garforth, 1985).

Kalkınma ekonomisine ilişkin konular, AGÜ ' lerin ekonomilerinin gelişmelerine yönelik teoriler ve politikalardan oluşmaktadır. Kalkınma teorisinin ***ilki;*** *kalkınmayı tayin eden faktörlerin neler olduğu,* ***diğeri;*** *üretim faktörlerinin en yüksek kalkınma hızına ulaşmak için nasıl kullanılmaları gerektiğine* ilişkin iki temel sorunu vardır. Yüksek kalkınma hızı için, üretim faktörlerinin, alternatif kullanım alanlarından en yüksek verimi sağlayacak bir dağılımın içerisinde olması gerekmektedir. Üretim faktörlerinin alternatif kullanım alanları denildiğinde *üç türlü seçim* söz konusudur. *Birinci seçim; üretim faktörlerinin sektörler arasında nasıl dağıtılacağı ile ilgilidir. İkinci seçim; aynı sektörde uygulanması olanaklı projeler arasındadır. Üçüncü seçim; teknoloji seçimi ile ilgilidir.* AGÜ' lerin özellikleri arasında; *ekonomik düşünce ve davranışların akılcı kurallarla işletilemediği, gerekli ekonomik organizasyon ve yönetimin gerçekleştirilemediği hatırlanırsa, kaynak dağıtımının kaynakların miktarını artırmaktan çok daha önemli olacağı* ortaya çıkmaktadır (Savaş, 1979; Geray, 1986).

Bir ekonomide *üretimin maksimize edilebilmesi* için, her *üretim faktörünün marjinal prodüktivitesinin birbirine eşit* olması gerekmektedir. Eğer bir ülke ekonomisinde böyle bir

kaynak dağılımı sağlanmışsa, *üretim faktörlerinin dağıtımını değiştirmekle, üretimi artırmak* mümkün olmayacaktır. Kaynakların optimal dağılımını sağlayan bu kriter *marjinal prodüktivite eşitliği* kriteri olup, bunun gerçekleşmesi için üretim faktörlerinin mobilitesinin tam olması ve tam rekabet koşullarının var olması gerekmektedir. Oysa AGÜ' lerin ekonomilerinde hem *faktör mobilitesi sınırlıdır, hem de monopol eğilimleri yüksektir.* Bu yüzden *marjinal prodüktivite eşitliği kriteri* ile AGÜ ' lerin kalkınma sorununa reçete geliştirmek çok zordur (Savaş, 1979).

Klasik liberal ekonomi yaklaşımı piyasa şekli olarak tam rekabet koşullarını varsayar. Ekonomik sistemin kendi kendine herhangi bir müdahale olmaksızın işleyeceğini; *üretim teknoloji seçimi, yatırım, mübadele, vb gibi konularda piyasanın rehberlik edeceğini* kabul eder. Piyasa mekanizmasının çalışması için gerekli koşulların *AGÜ'lerde gerçekleşmemesinden dolayı,* kalkınma yolunda olumlu sonuçlara ulaşılamamaktadır. AGÜ'lerle ilgilenen iktisatçılar ve Birleşmiş Milletler uzmanları kalkınma sorunun çözümü için ***"ekonomiye müdahale edilmesi"*** nin gerekliliği üzerinde durmuşlardır (Geray, 1986).

Kaynakların optimal dağılımı yönünden konu ele alındığında piyasa mekanizmasının alternatifi ***planlama*** olmaktadır. Bugün, sahip oldukları ekonomik düzen ne olursa olsun bütün ülke ekonomileri ***planlı ekonomi*** halindedir.

Ülkelerin kalkınma uğraşlarında eş zamanlı olarak yürütülen üç kalkınma alanı bulunmaktadır. Bunlar; (1) *Ekonomik kalkınma* (*economic development*): insanların gereksinimi olan mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesiyle, insanların refah ve mutluluğu artacaktır. (2) *Sosyal kalkınma* (*social development*): sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapılan ve ağırlıklı olarak hizmet yönü ağır basan kalkınma konularıdır. Bunlar; sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme, çevre sorunları gibi konuları içermektedir. (3) *İnsan kalkınması* (*human development*): bireysel ve toplumsal olarak tüm insanların, sahip oldukları potansiyellerini kalkınma için kullanmaları ve ülkenin olumlu yönde gelişmesinde yapıcı rol oynamalarının sağlanmasıdır. İnsan kalkınmasında, toplumun bireylerinin eğitilmesine büyük önem verilmektedir (Oakley ve Gerforth, 1985).

3. Kırsal Kalkınma

AGÜ 'lerde kalkınma; bir taraftan *kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, üretim hayatının geliştirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, teknolojik ilerlemenin hızlandırılması gibi temel ekonomik konular üzerinde yoğunlaşırken,* diğer taraftan *tarımsal verimliliğin arttırılması, altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve ülke insanlarının eğitim, beslenme ve sağlık sorunlarının* çözülmesini gerektirmektedir. Burada en son belirtilen kalkınma uğraşları, AGÜ' lerdeki ikili yapı nedeniyle daha çok ***kırsal bölgeler*** için gerekli kalkınma konularıdır. Ayrıca bu ülkelerde piyasa mekanizmasının çalışmadığı alanlar *kırsal bölgelerdir.* AGÜ 'lerin kırsal bölgeleri, kendine özgü bir işleyiş mekanizması olan ***kapalı ekonomiler*** halindedir. Kırsal yörelerde üretim ve tüketim piyasalarını birleştiren mübadele mekanizması yeterli derecede gelişmemiştir ve yapılan üretim büyük ölçüde kırsal toplumların kendi tüketim ihtiyaçlarında kullanılmaktadır.

Kırsal yörelerde bulunan insanlar geçimlerini, toprağa dayalı bir üretim dalı olan tarımsal üretimden sağlamaktadır. Tarımsal üretim*,* ***parasal gelir ve günlük gıda güvenliğinin*** *(food security) sağlanması* için yapılmaktadır. Fakat, üretim tekniklerinin ilkel ve geleneksel oluşu; gelir ve gıda güvenliğini tehlikeye düşürmektedir.

Dengeli kalkınma açısından kırsal yöreler, çeşitli ***altyapı*** *(yol, su, elektrik, vb gibi)* yatırımlarının götürülmesi gerekli yörelerdir. Genel olarak kentsel nüfusun barındığı yerleşim birimleri, altyapı yatırımlardan büyük ölçüde pay alırken, kırsal nüfusun barındığı bölgeler bu yatırımlardan yoksun kalabilmektedir. Ayrıca eğitim ve sağlık sorunlarının en yoğun şekilde hissedildiği, kaynakların rasyonel kullanılmadığı alanlar yine kırsal yörelerdir. Diğer yandan, ***insan kalkınmasının*** *(human development)* en öncelikli hedef kitlesi kırsal yöre insanlarıdır.

AGÜ ' ler, kırsal bölgelerde yaşayan insanların sorunlarını çözümlemek amacıyla, çeşitli *kırsal kalkınma programları* uygulamaktadır. Tarımsal uğraşların, AGÜ ' ler ekonomisi içerisinde önemli bir üretim dalı olması nedeniyle, uygulanan kırsal kalkınma projeleri genellikle ***tarımsal ağırlıklı*** bir yapı taşımaktadır. Dar açılı bir tarımsal kalkınma, kırsal bölgelerin kalkınmasında çok önemli ve gerekli bir kalkınma uğraşısı olmasına rağmen, kırsal yaşamın tarımsal bakış açısı içerisinde bulunmayan konuları bünyesine almamaktadır. Oysa kırsal kalkınma, kırsal yaşam ile ilgili tüm sorunları kendine çalışma konusu edinmektedir. Bu güne kadar kırsal kalkınma üzerine birçok tanım yapılmış ve kırsal kalkınma konularının çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. 1970 'li yıllarda *Birleşmiş Milletler Teşkilatı 'nın* desteği ile yapılan bir toplantıda ele alınan konular, kırsal kalkınmanın kapsamı hakkında çarpıcı bir bakış açısı vermektedir. Buna göre ***kırsal kalkınma;*** sadece *tarımsal gelişme* ve *ekonomik büyüme* şeklinde dar anlamıyla algılanmamaktadır. Çünkü ***kırsal kalkınma;*** *kırsal toplumların ekonomik ve sosyal amaçlar ile gelişmiş toplum statüsüne dönüştürüldüğü bütünleşik bir süreçtir*. Bu dönüşüm sağlanırken kırsal toplumların; *ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ve bu yapılar arasındaki ilişkiler* iyi bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır. ***Kırsal kalkınma;*** *insan yaşamına olumsuzluklar getiren kırsal çevre koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalardır*, şeklinde tanımlanmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmalarında; *kırsal toplumların sorunları belirlenmekte ve tanımlanmakta, bu sorunlara göre uygun çözüm önerileri* geliştirilmektedir. Bu nedenle, kırsal kalkınma programlarının çözmeye yöneldiği sorunlar, sadece tarımsal uğraşlar ya da ekonomik konularla ilgili sorunlar değildir.

Kırsal kalkınmada çözülmesine çalışılan sorunlar, geniş anlamı olan sözcüklerle düşünüldüğünde; ***fiziksel sorunlar*** ve ***fiziksel olmayan sorunlar*** olarak iki ana gruba ayrılabilir. *Fiziksel sorunlar;* kırsal bölgelerin fiziksel çevresi ile ilgilidir. Bu sorunlara; *altyapı olanaklarının yetersizliği, eğitim ve sağlık koşullarının olumsuzluğu, tarımsal verimliliğin düşüklüğü, içme ve sulama suyu azlığı, toprak erozyonu* örnek olarak gösterilebilir. *Fiziksel olmayan sorunlar;* kırsal toplumların içinde yaşadıkları bölgenin ekonomik ve sosyal koşullarından ya da ülke yönetiminden kaynaklanan sorunlardır. Bu sorunlara örnek olarak; *işlenebilir tarımsal arazilerin azlığı, devlet hizmetlerinin yetersizliği ya da ulaşamaması, daha fazla toprağı ve kapitali olan çiftçilere bağımlılık* gösterilebilir. Kırsal yöredeki fiziksel nitelikli sorunların teşhisi ve tanımlanması kolaydır. Bu tür sorunlar, herhangi bir gözlem ya da inceleme ile kolayca anlaşılabilir ve sorunun çözümüne yönelik uygun bir hareket tarzı geliştirilebilir. Örneğin; *tarımsal verimliliğin düşüklüğü* bir sorun olarak teşhis edilmiş ise, bunun nedeni araştırılarak uygun bir çözüm yolu bulunabilir. Bir başka örnek olarak; *içme veya kullanma suyu kıtlığı* olabilir ve bu sorun *bir içme ve kullanma suyu projesi* ile çözümlenebilir. Fiziksel olmayan sorunların tanımlanmasında güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Fakat üzerinde çalışılan kırsal bölgenin, *sosyo-ekonomik* ve *sosyo-politik* yapısını analiz ederek, bu tür sorunlar teşhis edilebilmektedir. Örneğin *tarımla uğraşan çiftçilerin, yaşadıkları bölge içerisinde diğer kişilerle* ilişkileri vardır. Bu ilişkiler fiziksel sorunlar hakkında bize ipucu sağlarlar. AGÜ 'lerin kırsal yörelerinde*, borç para veren kişilere bağımlılık,* tarımla uğraşan küçük çiftçilerin karşılaştığı önemli sorunlardandır. Ayrıca kırsal yöre insanları ellerinde bulunan kaynakları etkin ve verimli şekilde kullanmasını bilmeyebilirler. Ya da yürütülecek bir kırsal kalkınma

faaliyetinin kendilerine ne gibi yararlar sağlayacağını algılayamayabilirler. Tüm bunlar, kırsal kalkınma çalışmaları içerisinde çözülmesi gereken sorunlar arasındadır (Oakley ve Garforth, 1985).

Niteliği ne olursa olsun, kırsal yöre sorunlarının bileşik ve karmaşık bir yapısı vardır. Herhangi bir kırsal yöre için geliştirilmiş olan bir kalkınma stratejisi, başka bir yöre için uygun olmayabilir. Çünkü birbirlerinden farklı özellik ve niteliklere sahip kırsal yörelerin, farklı özellik ve nitelikte sorunları vardır. Bu nedenle, kullanılacak kırsal kalkınma stratejileri birbirinden farklı olacaktır. Genel olarak kırsal kalkınma çalışmalarında ele alınan stratejileri; ***teknolojik stratejiler, katılımcı reformist stratejiler, yapısal stratejiler*** olarak üç ana başlık halinde vermek mümkündür: ***Teknolojik stratejiler****; teknolojik ilerlemeleri kullanarak kırsal toplumların bakış açılarını geliştirmek* şeklinde özetlenebilir. Kırsal toplumların getirilen teknolojik yeniliğe uyum sağlaması ve mevcut kırsal yapı içerisinde bu yenilikleri kullanması ana ilkedir. Bu stratejinin dikkate aldığı çalışma konuları arasında; tarımsal üretim tekniklerinin yenilenmesi, mekanizasyon, tarımsal ilaç ve gübre kullanılması, hayvancılıkta yapay döllenme, el sanatlarında becerilerin geliştirilmesi sayılabilir. ***Katılımcı reformist stratejilerde****;* teknolojik değişimin önemli bir yeri olmasına rağmen stratejinin gerçek anlamını, *insanların kırsal kalkınma çalışmalarında etkin bir rol alması* vermektedir. Kalkınma çalışmalarına *halkın katılımı (people's participation)*, bu stratejinin temelidir. ***Yapısal stratejilerde ise****; öncelikle kırsal yörede var olan sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkiler* araştırılmaktadır. Daha sonra bu ilişkilerin *kırsal yöre insanlarına getirdiği olumsuz sonuçlar belirlenmekte ve bu olumsuzlukları giderecek hareket tarzı ile kırsal kalkınma çalışmalarının yürütülmesi* sağlanmaktadır. Burada belirtilen stratejiler birer model değildir ve kırsal kalkınma çalışmaları tek bir strateji ile de yürütülmemektedir. Kırsal kalkınma çalışmalarında izlenecek stratejiler bir karışım içinde bulunabilmektedir (Oakley ve Garforth, 1985).

Kırsal kalkınma çalışmalarında görev alan personele rehberlik eden ve uyulması gereken temel prensipler vardır. Bu prensipler ana hatları ile şu şekildedir:

(1) Herkese ulaşılabilirlik (*access*)**:** Kırsal kalkınma çalışmalarının getireceği fayda kırsal bölgede bu çalışmalara gereksinimi olan, gönüllü ve istekli bütün kişilere ulaşabilmelidir. Bazı kişilere uygulamalara girme ve yararlanma hakkı verilirken, aynı konumda bulunan diğer kişileri bu haktan yoksun bırakmak kırsal kalkınmanın insan eşitliği ilkesine terstir.

(2) Bağımlılık yaratmamak (*independence*)**:** Kırsal kalkınma çalışmaları, kırsal yöre insanlarını destekleyecek şekilde planlanmalıdır. Çalışmalar geçim güvenliği açısından insanları, bu gibi çalışmalara bağımlı hale getirmemelidir. İnsanlar bu program ya da projelerin uygulanmasından sonra da kendi ayakları üzerinde durarak yaşamlarını sürdürebilmelidir.

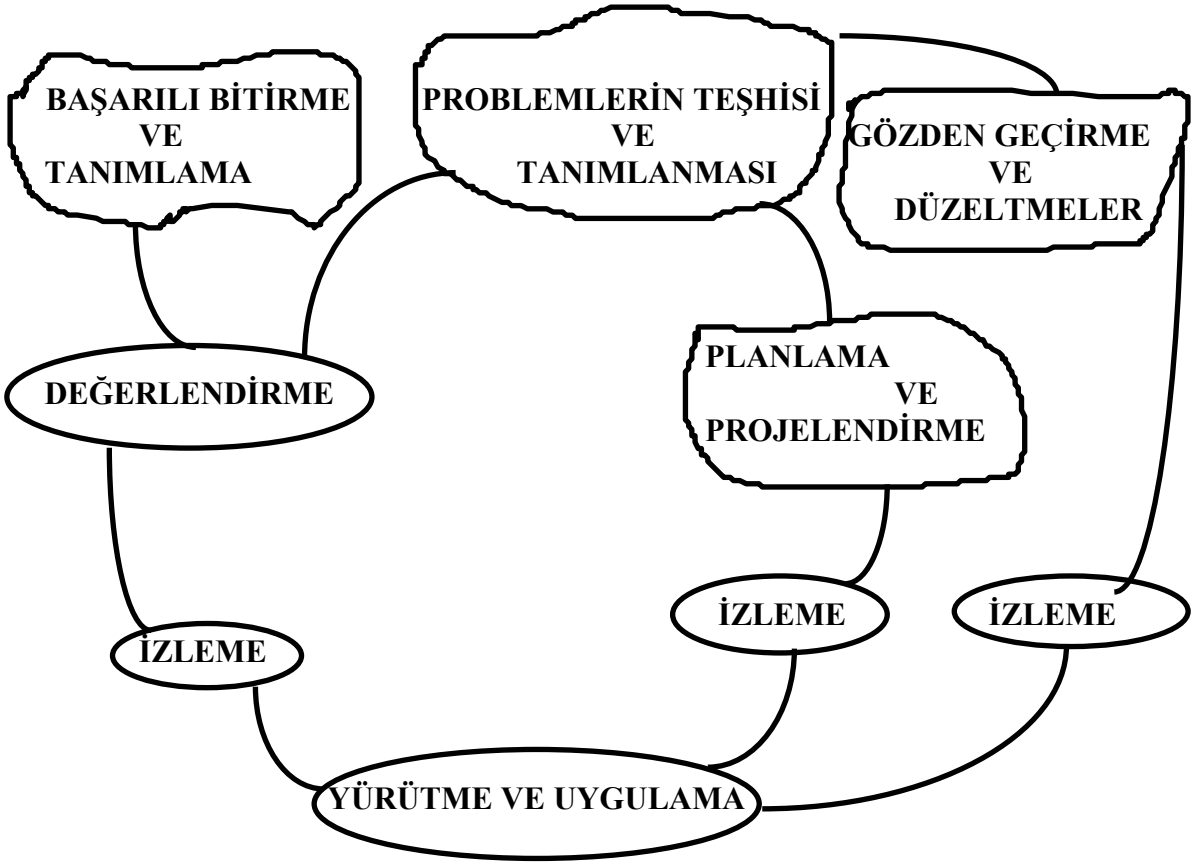
(3) Sürdürülebilirlik (*sustainability*)**:** Kırsal kalkınma çalışmalarının getireceği çözümler kısa dönemli, geçici çözümler değil; uzun dönemli geniş bir gelecek perspektifini içeren çözümler olmalıdır. Kısa dönemli çözümler, geçici sonuçların hemen alınmasını sağlayabilir. Fakat uzun dönemli çözümler sürekli ve kalıcı başarıların elde edilmesini sağlar.

(4) Aşamalı yaklaşım (*going forward*)**:** Kırsal kalkınma çalışmalarında, insanlara götürülmek istenilen her türlü yenilik (teknoloji, kültür, vb gibi) aşama aşama götürülmelidir. Tüm yenilikler bir anda verilerek şaşkınlık ve tereddüt yaratılmamalıdır. Adım adım ve sürekli bir şekilde gelişen mütevazı bir ilerleme, her şeyi bir anda gerçekleştiren şaşırtıcı ilerlemeden daha iyidir.

(5) Katılım (*participation*)**:** Kalkınma insanlar için (*for people)* değil, insanlarla birlikte (*by people*) yapıldığı zaman gerçek anlamını kazanmaktadır. Kırsal kalkınmada üzerinde çalışılan yöre halkının düşüncelerini almak ve uygulamaların her aşamasında katılımlarını sağlamak gerekmektedir.

(6) Etkililik (*effectiveness*)**:** Kırsal kalkınma çalışmaları, kırsal yöre kaynaklarının etkili ve verimli kullanımı üzerine yoğunlaşmalıdır. Kaynakların yeterli kullanımından çok, etkili kullanımı önemlidir (Oakley ve Garford, 1985).

Kırsal kalkınma çalışmaları; kırsal alan içerisinde teşhis edilen sorunların niteliği ve alternatif çözüm yollarına göre, kırsal yapıya farklı konularda ve çeşitli zaman süreçleri içerisinde müdahale edilmesini gerektirmektedir. Kırsal kalkınma; kırsal toplumların gelişmiş toplum statüsüne dönüştürüldüğü bütünleşik bir süreç olarak algılanırsa ve bu sürecin aşama aşama oluşacağı düşünülürse, yapılacak çalışmaların belirli uygulama dönemleri içinde olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan ülkelerin kırsal kalkınma çalışmalarında hangi noktada bulunduğuna bakılmaksızın, bir kırsal kalkınma döneminin ana aşamalarını Şekil (1) 'deki gibi göstermek mümkündür. (FAO/RAPA, 1988).

Şekil (1) Bir Kırsal Kalkınma Döneminin Belli Başlı Aşamaları (FAO/RAPA, 1988)
Figure (1) A Rural Development Cycle (FAO/RAPA, 1988)

Kırsal kalkınmayı, ***sektörel bazdaki çalışma konuları olarak*****;** *tarımsal kalkınma, ormancılık kalkınması, endüstriyel kalkınma, kırsal turizm,* ***sosyal boyutlu çalışma konuları olarak*****;** *yaşam standardı, beslenme, eğitim, sağlık, kadın ve erkeğin sosyal konumu,* ***ekonomik***

boyutlu çalışma konuları olarak**;** *finansal durum, üretim, gelir, pazarlama, işgücü ve istihdam, teknoloji ve girdi kullanımı****, siyasal boyutlu çalışma konuları olarak*****;** *üretim faktörleri üzerinde kontrol ve denetim, gelir dağılımı, liderlik, toplumsal yaşam ve düzen,* ***çevresel boyutlu çalışma konuları olarak*****;** *ormansızlaşma, su ve hava kirliliği, erozyon, çevre duyarlılığı ve çevresel eğitim,* şeklinde gruplandırmak mümkündür.

4. Katılımcılık Nasıl Ortaya Çıkmıştır ? Gelişimi Nasıl Olmuştur ?

Bugün, birey olarak ülke kalkınmasına katılım ve devletin bu katılıma olumlu desteği, demokratik rejimlerin vazgeçilmez unsurlarındandır. Hatta günümüzde *katılım*, demokrasinin olmazsa olmaz koşulları arasına girmiştir. Ülkeler katılım konusunda, kendi ülke insanlarına ne kadar inanıyor ve güveniyor ise, bunun karşılığında verilen toplumsal destek ile ülke yönetimi de kendini güçlü hissetmektedir. Katılımın ve katılımcılığın farklı kalkınma alanlarında, farklı anlamı ve gelişim seyri bulunmaktadır. Katılımcılığın *kırsal kalkınma* alanında nasıl bir gelişim gösterdiği aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO), 1977 yılında Asya-Pasifik Rejyonu 'nda *"Küçük Çiftçi Kalkınma Programı"* nı *(Small Farmer Development Programme, SFDP)* ele almış ve uygulamaya koymuştur. Bu programın uygulama gerekçesi, kalkınma konularındaki olumsuz koşulların *(teknik yetersizlik ve kırsal nüfusun ilgisizliği)* halkın desteği ile aşılabileceği olmuştur. Bu programın ilk uygulama aşaması, kırsal yöredeki fakirlik kısır döngüsünü kırmak için aynı nitelik ve özelliklere sahip çiftçi gruplarının eğitimi şeklinde olmuştur.

1979 yılında FAO tarafından Roma'da düzenlenen *"Tarımsal Reform ve Kırsal Kalkınma Dünya Konferansı" (World Conference on Agrarian Reform and Rural Development)* yukarıdaki programa daha fazla güç ve destek vermiş ve *"Halkın Katılımı Programı" (People's Participation Programme, PPP)* doğmuştur. Asya, Avrupa ve Latin Amerika'da uygulanan kalkınma projeleri karşılıklı işbirliği ve elde edilen deneyimlerin paylaşımı ile programı desteklemişlerdir.

1980 yılında FAO *"Kendi Kendine Yardım Etme Süreciyle Kırsal Kalkınmada Halkın Katılımı" (People's Participation Rural Development Through Promotion Self Help Organizations)* programı olarak bilinen bir ana programı ortaya koymuştur. Bu program daha önce uygulanmış olan *"Küçük Çiftçi Kalkınma Programı"* üzerine inşa edilmiştir. Programın ana düşüncesi; halkın katılımı ve kendisine yardım etmesi düşüncesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Program katılımcılığı belirleyen sekiz ana başlık altında kırsal yoksulluğun azaltılmasını hedeflemiştir. Programın katılımcılık ile ilgili olarak ele aldığı konu başlıkları şunlardır;

1. Yoksul Kırsal Halk

Halkın katılımı projeleri, topraksız veya başkasından toprak kiralayan çiftçiler, küçük yöresel balıkçılar, küçük esnaf ve zanaatkarlar olarak sınır geçinme düzeyinde veya bunun altında yaşayan yoksul kırsal halk üzerine odaklanmıştır.

2. Benzer Özelliklere Sahip Küçük Gruplar

Yoksul kırsal halkın katılımı; benzer özelliklere sahip, sosyal ve ekonomik düzeylerde paylaşımları olan ve sayıları 6 ile 15 arasında değişen grupların geliştirilmesi şeklinde ele

alınmıştır. Ayrıca grup üyelerinin belirli bir uğraşı içerisinde toplanmaya istekli olması, grupların diğer bir niteliğidir.

3. Özgüven ve Kendi Kendine Yönetim

Grup içerisinde liderlik, yönetimsel kapasite ve motivasyonu güçlendirerek, bunu uzun dönemde sürekli kılmak, özgüven ve kendi kendine yönetimin prensipleri olarak anlaşılmalıdır. Projenin ortakları ve özellikle projenin hedef aldığı gruplar; kendi liderlerini seçebilmeli ve kendi kurallarını ve uğraşlarını belirleyebilmelidir. Dış destek ve yardımlara olan bağlılık, projelerin uygulama süreci ilerledikçe azaltılmalıdır.

4. Gelir ve İstihdam Yaratılması

Gelir ve istihdam sağlanarak, uzun dönem sürebilecek ve kendi kendilerine olan güvenlerini artıracak ekonomik faydalar yaratılmalıdır. Tasarruflar artırılmalı ve bunlar verimli yatırımlara yönlendirilmelidir.

5. Yöresel Destekleyiciler ve Gönüllü Grup Yöneticileri

Programlarda yeni ve acemi olan kişilerle, hedef grupların oluşturulması ve yön gösterilmesinde destekleyici kişiler ve grup yöneticileri önemli bir program ve proje girdisi olarak düşünülmelidir. Yerel destekleyici kişiler ve grup yöneticileri uygulama yapılan hedef bölge içerisinde aynı yaşam koşulları altında yaşayan kişiler olmalıdır.

6. Sivil Toplum Örgütlerine Olan Gereksinim

Sivil toplum örgütlerine (NGO's) projenin yürütülmesinde ve hükümet kuruluşları ile işbirliği yapılmasında önemli rol ve görev verilmelidir. Deneyimler sivil toplum örgütlerinin yönetimsel ve uygulama olarak daha esnek olduklarını, yöresel koşullara ve gereksinimlere daha çabuk uyum sağladıklarını göstermektedir.

7. Katılımcı Metotlar

Proje içerisindeki tüm etkinliklere katılım gereklidir. Bu durum problemin tanımı, planlama, yürütme, izleme-değerlendirme ve yorumlama konularını içermektedir. Tüm bu etkinliklerde katılım esastır. Katılıma destek ve teşvik için kullanılan metotların öğrenilmesi zor değildir. Bunun için yetenekli ve bilgili personel ile uygun zaman süreleri içinde eğitim yapılmalıdır.

8. Potansiyel Geliştirebilme

Projeler, etkili sonuçları elde etmek için yüksek potansiyeli olan alanlardan seçilmeli ve küçük ölçekler içerisinde olmalıdır. Başlangıçta, etkili kalkınma mekanizmaları kuran uygulamalar ile grubu ekonomik ve sosyal açıdan güçlendiren uygulamalar üzerine yoğunlaşmalıdır. Finansal olarak düşük maliyetli, fakat yüksek potansiyele sahip çalışmaların desteklenmesi ile elde edilebilecek başarılı sonuçlara yönelmelidir.

Kırsal kalkınmanın ortadan kaldırmak istediği sorunların başında kırsal yoksulluk gelmektedir. Bu sorun, yoksul insanların katılımı ile yapılacak kırsal kalkınma çalışmaları ile

ortadan kaldırılabilir. Gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri kırsal yoksulluğu bilmesine ve yaşamasına rağmen, bunun ortadan kaldırılmasının ancak kendi çabaları ile olacağını düşünmekte, yoksul halka; *"Seni yatırım yaparak kalkındıracağım ama biraz bekle"* demektedir. Hükümetler tasarrufların azlığı nedeniyle yatırım için gerekli sermaye bulamadığından, uluslararası finans kuruluşlarına ya da gelişmiş ülkelere yönelerek yüksek faiz oranları ile sermaye temin etmeye çalışmaktadır. Bu sermaye verimli ve üretken alanlara yönlendirilemediğinde, geri ödemesi yapılamamakta ve ülke borç batağına sürüklenmektedir. Oysa hükümetlerin kendi ülke vatandaşlarına yönelmesi ve kalkınmada katılımlarını sağlaması bu olumsuzlukları belli ölçüde önleyecektir. Geri kalmış ülkelerde yoksul insanların kalkınma çalışmalarına katılımını sağlamak için özel yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlarda öncelikle, onlara değer verildiğinin gösterilmesi gerekmektedir. Bunu sağlamak için uluslararası kuruluşlar çeşitli deklarasyonlar yayınlamışlar ve ülkelerin onayına sunmuşlardır. Fakat, hükümetler, yoksul halkın katılımlarını kolaylaştırmak ve deklarasyonlardaki hedeflere ulaşmak için destek vermemişler ve birçok amaç kağıt üzerinde kalmıştır. Ya da görünürde kabullenmişler, fakat yükümlülüklerini yerine getirmemişlerdir. Örneğin insan hakları ile ilgili konular, ülkelerin anayasaları ve kanunlarına yerleşirken, bu konudaki yükümlülüklerin ifadesi ve hakların tanımı açık ve net bir şekilde yapılmamıştır. İnsan haklarının tanınmasını reddetmek veya insan haklarını ihlal etmek çok kolaydır. Bu konudaki yükümlülükler ulusal düzeyde açık bir şekilde tanımlanmamaktadır. Bununla birlikte birçok ülkede artan bir şekilde demokratikleşmenin işaretleri bulunmaktadır. Gelişen siyasi bilinç ve talep, insanlar tarafından hakların tanınmasını sağlayacaktır. Bu sonuç, katılımcılığı kalkınmanın her aşamasında yer alan vaz geçilmez bir unsur haline getirecektir.

5. Orman Kaynaklarının Yönetiminde Katılım

Weirsum (1984); ormancılık uygulamalarında, orman idaresi ve halkın katılım ölçütüne göre, dört özel durumun var olduğunu belirtmekte ve bunları şu şekilde açıklamaktadır;

(1) Katılımcı Ormancılık **(*Participatory Forestry)***; Halkın en basit katılım şeklidir. Bu katılım şeklinde ormancılık örgütü uyarıcı bir aktif rol üstlenerek, halkın katılımını sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin, herhangi bir orman kaynağından, halkın yapacak ve yakacak odun ihtiyacını karşılamaya yönelik bir uygulama düşünüldüğünde, *orman kaynağının yönetim ve işletme görevi orman idaresinde kalırken; halkın katılımı, koruma ve bazı silvikültürel uygulamalarda işgücü sağlanması* şeklinde kendini göstermektedir.

(2) Köy Ormancılığı **(*Village Forestry)***; Ormancılık örgütünün icra görevinden ziyade, *danışmanlık* görevi üstlendiği bir katılım şeklidir. Bu katılım şeklinde halk ya da toplum, yapılacak olan görevlerin daha fazlasını üstlendiği taraftır. *Köy ormancılığı*, köy bazında bütün toplumu hedef kitle olarak kabul eden uygulamaları ile kendini göstermektedir. Halkın bir orman kaynağından yararlandırılması ya da bu orman kaynağından, bazı temel gereksinmelerin karşılanmasına yönelik bir sosyal ormancılık uygulaması düşünüldüğünde, *orman idaresinin katılımı danışmanlık görevi ile sınırlı kalırken, halkın katılımı orman kaynağının yönetim ve işletilmesini üstlenmek* şeklinde ortaya çıkmaktadır. Öte yandan; orman işletme ve yönetimine ilişkin plan ve projeler orman köylüleri tarafından hazırlanmakta ve yapılması gereken silvikültürel uygulamalar yine orman köylüleri tarafından yapılmaktadır.

(3) Toplum Ormancılığı **(*Community Forestry)***; Yukarıda açıklanan *köy ormancılığı* uygulamalarının özel bir formu olan katılım şeklidir. Buradaki katılımcılık köy bazından ziyade, belirli bir orman köylüsünün katılımı ile sınırlıdır. Bu form daha çok dağınık yerleşime sahip

köyler *(örneğin; mahalleler olarak dağınık)* ya da aynı köy içerisinde gelir ya da mülkiyet açısından farklılığı olan insan kitlelerini, hedef kitle olarak kabul eden uygulamalarla kendini göstermektedir.

(4) Küçük Çiftçi Ormancılığı **(*Farmer's Forestry)***; Bu katılım şeklinde ağaç ve orman kaynaklarının yönetim ve işletmesini, bir köy halkı ya da toplumsal gruptan ziyade, toprakla uğraşan küçük çiftçiler, fakir hane halkları veya bunların üyeleri üstlenmektedir. Yani, *katılımcılık geniş bir halk kitlesi ya da belirli bir toplumsal kitle doğrultusunda değil, küçük gruplar veya kişiler* düzeyindedir.

Gelişmekte olan ülkelerde orman kaynaklarının yönetiminde bu tür katılımcılık örneklerine çok rastlanılmaktadır. Burada katılımcılığın niteliği, şekli ve boyutu önem kazanmaktadır. Bu nedenle orman kaynaklarının yönetiminde, orman ekosistemi sadece kendi içinde biyolojik ilişkileri olan bir varlık olarak ele alınmamalı, sistemin içerisinde sosyal varlık olarak insanın bulunduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, orman kaynaklarının yönetiminde insanların dolayısıyla toplumun katılımı sağlanmalıdır.

6. Sonuç

Son yıllarda, kalkınma alanında elde edilen deneyimler, *katılımcılığın* kalkınma çalışmalarının tüm aşamalarında var olduğunu ortaya koymuştur. Kalkınma uzmanının kırsal yöredeki sorunları teşhis ederek, bir toplantı ile insanlara; *"Karşılaştıklarınız sorunları teşhis ettik ve işte bunlar. Buna göre şu çözüm önerilerini geliştirdik. Bunları sizlerle beraber uygulayacağız..."* demek yerine, *"Hep beraber içinde yaşadığımız ve karşılaştığımız sorunları belirleyeceğiz. Bu sorunların uygun çözüm yollarını, beraberce yine biz bulacağız. Yapacağımız uygulamalarla, çözümlere hep beraber ulaşacağız. Elde edeceğimiz sonuçları ve faydaları beraberce paylaşacağız..."* demek daha anlamlı hale gelmiştir.

KAYNAKLAR

FAO/RAPA, 1988. *Participatory Monitoring and Evaluation (Handbook for Training Field Workers),* FAO/RAPA Publication No: 1988/2, Bangkok, Thailand.

Geray, U., 1991. *Ekonomi,* İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 3633, Or. Fak. Yayın No:408, İstanbul, Türkiye.

Gray U., 1986. Planlama Ders Notları, İ. Ü. Orman Fakültesi, (Basılmamıştır, Orjinalinden Çoğaltma) İstanbul.

Oakley, P. ve Garforth, C., 1985. *Guide to extension training,* FAO Training Series, No: 11, FAO, Rome, Italy.

Savaş, F.V., 1979. *Kalkınma Ekonomisi (İkinci Baskı),* İ. İ. T. İ. A. Nihad Sayar Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547, İstanbul, Türkiye.

Weirsum, K.F., 1984. *Developing Strategies for Social Forestry: A Conceptual Approach,* East-West Environment and Policy Institute, Resaerch Report No: 14, Honolulu, Hawaii, USA.